

~ ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ ~

УДК 336.763

DOI:10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-11-17

**ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ
УКРАЇНИ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ**

Жердецька Л.В., доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail lzherdetska@gmail.com
ORCID:0000-0003-2783-186X

***Анотація.** У статті висвітлені теоретичні та практичні аспекти ефективності інвестиційної діяльності банків України на фондовому ринку. Досліджено існуючі підходи до визначення економічного поняття «ефективність». На цій основі обґрунтовані методологічні підходи до оцінки ефективності інвестиційної діяльності банків України на фондовому ринку, які базуються на аналізі обсягів цієї діяльності, її доходності і прибутковості та ризику.*

З результатами проведеного аналізу встановлено, що частка інвестицій у чистих активах банків свідчить про диверсифікацію ризиків та джерел отримання доходів. Проте структура інвестицій характеризується значною часткою вкладень у державні цінні папери, що свідчить про якісний склад інвестиційних портфелів банків, водночас не є наслідком існування розвинутого фондового ринку. Значна частка державних цінних паперів в активах українських банків створює додаткове джерело системного ризику та відволікає банківські ресурси від кредитування економічного розвитку. Разом з тим у підсумку, банківські інвестиції характеризуються позитивною доходністю, високою ліквідністю та незначним ризиком.

***Ключові слова:** банк, банківські інвестиції, ефективність, фондовий ринок, цінні папери.*

**ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF INVESTMENT ACTIVITY OF
UKRAINIAN BANKS ON THE STOCK MARKET**

Zherdetska Liliia D.Sc. (Economics), Associate Professor, Head of the Banking Department, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
E-mail lzherdetska@gmail.com
ORCID:0000-0003-2783-186X

***Abstract.** Introduction. The modern financial system is a close interaction of the infrastructure of the securities market and the banking system. And now banks occupy a prominent place in the formation of the infrastructure of the Ukrainian stock market. Therefore, the effective operation of banks is one of the prerequisites for the development of the stock market in Ukraine. The development and improvement of methodological approaches to assessing the effectiveness of the banking business as a whole and its individual areas is an issue that permanently retains its relevance and requires constant scientific research.*

Purpose. Improvement of methodological approaches to assessing the effectiveness of investment activities of Ukrainian banks in the stock market.

Results. The effectiveness of active investment operations of banks in the study was assessed in terms of their volume (market share is in line with the strategic objectives of most banks); profitability (the most important aspect of efficiency), and risk (a key element of banking, which depends on future performance indicators).

According to the results of the analysis, the following generalizations has been made. Firstly, banks develop investment activities, as evidenced by the share of investment in net assets, which, in turn, means the diversification of risks and sources of income. Secondly, a significant share of investments in securities refinanced by the National Bank of Ukraine (including government bonds) indicates the quality of banks' investment portfolios but is not a consequence of the existence of a developed stock market, but only the benefits of these investments. Thirdly, the profitability of investment operations is much lower compared to lending. And finally, efficiency of active investment operations of banks with foreign capital due is higher to the low cost of resources; however, the efficiency of their lending activities remains higher compared to investment.

Conclusions. Based on the existing definitions of the concept of "efficiency" and the available information base, the efficiency of investment activities of Ukrainian banks in the stock market has been assessed. The efficiency of active investment operations of banks is assessed in terms of their volume, profitability, and risk. The share of investments in banks' net assets indicates the diversification of risks and sources of income. At the same time, the structure of investments testifies to the qualitative composition of banks' investment portfolios but is not a consequence of the existence of a developed stock market. A significant share of Government bonds in the assets of Ukrainian banks creates an additional source of systemic risk and diverts banking resources from lending. At the same time, bank investments are characterized by positive returns, high liquidity, and insignificant risk.

***Key words:** bank, bank investments, efficiency, stock market, securities.*

JEL Classification: G240

Постановка проблеми. Сучасна фінансова система являє собою тісне переплетення інфраструктури ринку цінних паперів і банківської системи. І нині банки посідають визначне місце у формуванні інфраструктури фондового ринку країни. Розвиток банківського бізнесу залежить від подальшого зростання його ефективності, що належить до основних факторів забезпечення конкурентоспроможності банків і свідчить про прогресивний процес його розвитку. Для банків створення необхідних передумов зростання ефективності як основного джерела сталого економічного розвитку набуває в умовах жорсткої конкуренції першочергового значення. Розробка й удосконалення методологічних підходів оцінки ефективності банківського бізнесу в цілому, так і його окремих напрямів є питанням, яке постійно зберігає свою актуальність та потребує постійного наукового пошуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан та розвиток фондового ринку України належать до наукових інтересів значного кола українських науковців. Так, Т. Шудрук та Ю. Ілюшик досліджували тенденції розвитку фондового ринку України, роблячи висновок про необхідність його подальшого розвитку відповідно до директив Європейського Союзу [1]. Учені О. Мельник та І. Капітан зазначають, що ефективному розвитку фондового ринку перешкоджають відсутність «сформованої інституційної поведінки учасників ринку», недостатнє законодавче та інформаційне забезпечення [2, 3].

Також окремо варто відмітити низку досліджень, присвячених діяльності банків на фондовому ринку України. Циганов С. та Желіхівська А. відзначають провідну роль банків на фондовому ринку [4, 5]. Дослідження Онищенко Ю. присвячені питанням формування інвестиційних портфелів українських банків, де авторка робить висновки щодо перспектив розвитку банківських інвестицій українськими банками, враховуючи прибутковість інвестицій у цінні папери вітчизняних компаній порівняно з іноземними [6, 7].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Беручи до уваги необхідність розвитку вітчизняного фондового ринку та провідну роль банків у цьому процесі, необхідно дослідити питання, що залишилися поза увагою науковців – це оцінка ефективності інвестиційної діяльності банків України на фондовому ринку.

Мета дослідження. Метою представленої роботи є вдосконалення методологічних підходів до оцінки ефективності інвестиційної діяльності банків України на фондовому ринку.

Основний матеріал. Для обґрунтування методології оцінки ефективності інвестиційної діяльності банків на фондовому ринку доцільно передусім визначитися зі змістом терміну «ефективність». На сьогоднішній день можна виділити такі підходи до визначення поняття «ефективність»: теоретико-сутнісний, методологічний, цільовий та системний [8-11].

1. На засадах теоретико-сутнісного підходу ефективність розглядається з точки зору результативності діяльності (співвідношення результатів діяльності до витрат або використаних ресурсів). Даний підхід має обмеження у використанні час дослідження соціальних, організаційних та інших систем, результати діяльності яких не завжди можуть бути кількісно виражені та об'єктивно відображені. Однак у випадку банківської діяльності застосування положень цього підходу є обґрунтованим та необхідним.

2. Методологічний підхід ґрунтується на співставленні показників ефективності окремого суб'єкта господарювання з еталонними в аналогічній галузі. При цьому зіставлення показників ефективності дає можливість визначити сильні та слабкі сторони діяльності установи порівняно з конкурентами і світовими лідерами. Особливістю даного підходу є акцент на кількісну характеристику ефективності, а у випадку кризи у галузі, наприклад, найменш збиткові банки вважатимуться «ефективними», якщо збитковою є діяльність усього сектору. Вирішити цей недолік дозволить порівняння із певними теоретичними значеннями. Зазначене вище свідчить про те, що методологічні підходи до оцінки ефективності банківської діяльності не є усталеними та повинні коригуватися залежно від поточної ситуації на світових ринках та в національній економіці.

3. Цільовий підхід передбачає оцінювання ефективності як ступеня досягнення поставленої мети. Однак цей підхід також має низку обмежень: цілі установи не завжди сформульовані у кількісному вигляді; сформульовані цілі характеризують бажаний стан установи з багатьох сторін (ринкові, фінансові, організаційні та інші цілі), що ускладнює оцінку ступеня їх досягнення; формування цілей діяльності установи має суб'єктивний характер, оскільки залежить від урахування інтересів зацікавлених груп.

4. Системний підхід в оцінці ефективності передбачає поєднання різних із зазначених вище підходів.

Ураховуючи багатозначність поняття «ефективність», ефективність активних

інвестиційних операцій банків пропонуємо оцінювати з точки зору їхніх обсягів (ринкова частка та розвиток відповідають стратегічним цілям діяльності більшості банків); дохідності – це найважливіший аспект ефективності, у дослідженні буде здійснено порівняльний аналіз із дохідністю від кредитної діяльності та ризику (ключовий елемент банківської діяльності, від якого залежать майбутні показники ефективності).

Обсяги та структура інвестиційних вкладень банків України за групами представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Склад та структура інвестиційних вкладень банків України за групами станом на 01.01.2021 р.

Показники	Усього по платоспроможним банкам	Усього по банках з державною часткою	Усього по банках іноземних банківських груп	Усього по банках з приватним капіталом
Чисті активи, тис. грн	1 824 060 170	958 236 415	550 098 628	314 478 841
Фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток (ПП1), тис. грн	192 109 937	176 023 784	9 090 978	6 995 175
У т.ч. що рефінансуються НБУ	175 910 604	189 369 020	6 824 882	6 633 533
Цінні папери, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід (ПП2), тис. грн	307 716 662	202 582 767	48 066 795	57 067 100
У т.ч. що рефінансуються НБУ	295 545 916	192 758 168	46 023 303	56 764 445
Цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю (ПП3), тис. грн	285 972 042	159 690 014	84 687 615	41 594 414
У т.ч. що рефінансуються НБУ	265 687 070	144 024 660	80 203 584	41 458 826
Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії (ПП4), тис. грн	300 101	55 043	195 535	49 523
Усього інвестицій (ПП1+ПП2+ПП3+ПП4), тис. грн	786 098 742	538 351 608	142 040 923	105 706 212
У % до чистих активів	43,10	56,18	25,82	33,61
Вкладення в ОВДП, тис. грн	518 604 192	402 388 727	56 652 126	59 563 338
У % до суми інвестицій	65,97	74,74	39,88	56,35
У % до чистих активів	28,43	41,99	10,30	18,94

Джерело: складено за даними [12]

Як свідчать дані табл. 1., нині інвестиції складають 28,43% від суми чистих активів банків України. Найменш активно інвестують у цінні папери банки іноземних банківських груп (25,82% від суми їхніх активів); банки з приватним українським капіталом мають 33,61% інвестицій в портфелі активів; а от для банків із державною часткою цей показник складає 74,74%. Така структура активів пояснюється значною часткою ОВДП у структурі інвестиційних портфелів банків України. Варто додати, що сума інвестицій у цінні папери, що рефінансуються Національним банком України, складає основну частину кожного із інвестиційних портфелів банків України. За результатами проведеного аналізу можна зробити наступні узагальнення:

- банки розвивають інвестиційну діяльність, про що свідчить частка інвестицій у чистих активах, а це, в свою чергу означає диверсифікацію ризиків та джерел отримання доходів;
- значна частка інвестицій у цінні папери, що рефінансуються Національним банком України (зокрема ОВДП) свідчить про якісний склад інвестиційних портфелів банків, проте не є наслідком існування розвиненого фондового ринку, а лише вигодами від здійснення цих інвестицій. Для оцінки ролі операцій з цінними паперами у формуванні фінансових результатів банків розраховано такі показники як дохідність інвестиційних вкладень,

співвідношення результату від прийняття ринкового ризику й активів, співвідношення доходів від кредитування клієнтів та активів, середня ставка кредитування клієнтів.

Дохідність інвестиційних вкладень розраховано як співвідношення процентних доходів від операцій з цінними паперами та торгового результату за мінусом резервів до суми інвестиційних портфелів банку. Варто зауважити, що при розрахунку цього показника доходи за операціями з іноземною валютою не враховувалися.

$$Д_{інв} = \frac{ПД_{цп} + ТР - ВФР_{інв}}{ІП1 + ІП2 + ІП3} \times 100, \quad (1)$$

де $ПД_{цп}$ – процентні доходи від операцій з цінними паперами; $ТР$ – торговий результат; $ВФР_{інв}$ – чисте збільшення резервів під знецінення цінних паперів; $ІП1, ІП2$ та $ІП3$ – інвестиційні портфелі банків (крім вкладень в асоційовані та дочірні компанії).

Чиста дохідність кредитування клієнтів розрахована як частка від ділення різниці процентних доходів від надання позичок і витрат на формування резервів та кредитів, що надані клієнтам.

$$Д_{кр} = \frac{ПД}{КП_{нетто}} \times 100 \quad (2) \quad ЧД_{кр} = \frac{ПД - ВФР_{кр}}{КП_{нетто}} \times 100 \quad (3) \quad ВР = \frac{ПВ}{ПП} \times 100 \quad (2)$$

де $ПД$ – процентні доходи; $КП_{нетто}$ – кредити та заборгованість клієнтів за вирахуванням резервів під кредитні операції; $ВФР_{кр}$ – витрати на формування резервів за кредитами; $ПВ$ – процентні витрати; $ПП$ – платні пасиви.

Співвідношення доходів від кредитування клієнтів та активів дозволить порівняти віддачу кредитних та інвестиційних вкладень; порівняння дохідності із вартістю ресурсів (показник 4) дозволить оцінити чисту дохідність вкладень у активні операції.

Кількісну оцінку фінансових результатів прийняття банками ринкового ризику відображено в табл. 2.

Як свідчать дані табл. 2, дохідність інвестиційних операцій значно нижча порівняно з кредитуванням. Дохідність від кредитної діяльності є вищою навіть із вирахуванням витрат на формування резервів. Цей факт можна пояснити скороченням збитків та відновленням прибуткової діяльності банків України. Зазначене може зумовити подальший розвиток кредитування та відволікання ресурсів від здійснення банківських інвестицій, особливо урахуваючи недостатній рівень розвитку фондового ринку в Україні та скорочення ставок за новими випусками державних цінних паперів. Також варто відмітити вищу ефективність активних інвестиційних операцій банків з іноземним капіталом за рахунок низької вартості ресурсів; однак ефективність їхньої кредитної діяльності залишається вищою порівняно з інвестиційною.

Таблиця 2

Склад та структура доходів від інвестиційної діяльності банків України за групами станом на 01.01.2021 р.

Показники	Усього по платоспроможним банкам	Усього по банках з державною часткою	Усього по банках іноземних банківських груп	Усього по банках з приватним капіталом
Процентні доходи від операцій з цінними паперами	44 575 115	31 101 324	8 825 210	4 648 581
Торговий результат	21 432 585	15 010 240	4 017 163	2 405 183
Чисте (збільшення) зменшення резервів під знецінення цінних паперів	1 129 045	582 225	445 991	100 829
Усього фінансових результатів від інвестиційної діяльності	64 878 655	45 529 339	12 396 382	6 952 935
Усього інвестицій, тис. грн	785 798 641	538 296 565	141 845 388	105 656 689

Усього фінансових результатів від інвестиційної діяльності у % до суми інвестицій (крім інвестицій в дочірні та інвестиційні компанії) (Дінв)	8,26	8,46	8,74	6,58
Кредити та заборгованість клієнтів	595 734 541	215 955 136	238 039 829	141 739 576
Процентні доходи від операцій з юридичними та фізичними особами	102 736 481	40 194 908	35 874 458	26 667 114
Дохідність кредитних операцій, %	17,25	18,61	15,07	18,81
Чисте (збільшення) зменшення резервів під заборгованість за наданими кредитами клієнтам	1 129 045	582 225	445 991	100 829
Чиста дохідність від кредитних операцій, % (ЧДкр)	17,06	18,34	14,88	18,74
Вартість ресурсів, % (ВР)	4,06	4,51	2,96	4,52

Джерело: складено за даними [12]

Для більш комплексної оцінки ефективності інвестиційної діяльності банків України на фондовому ринку використаємо матричний підхід та порівняємо інвестиційну активність та дохідність від здійснення банківських інвестицій. Для оцінки активності пропонуємо застосовувати показник ринкової частки:

$$P_{\text{Чінв}} = \frac{\Pi_i}{\Pi_{\text{БС}}} \times 100, \tag{3}$$

де Π_i – інвестиційні вкладення і-го банку; $\Pi_{\text{БС}}$ – інвестиційні вкладення банківської системи.

Результати порівняння інвестиційної активності (показник 5) та її дохідності (показник 1) представлені на рис. 1.

За результатами застосування матричного підходу в оцінці ефективності інвестиційних вкладень банків України можна зробити наступні висновки. Найбільш активним є передусім АТ КБ «Приватбанк» (передусім за рахунок інвестицій в ОВДП); інші державні банки займають меншу частку, проте є достатньо активними порівняно з банками інших груп. Найменш активними є банки з іноземним капіталом, однак дохідність їх вкладень є значно вищою: АТ «Креді Агриколь Банк» (12,5%), АТ «Сіті Банк» (10,7%) та АТ «ОТП Банк» (9,9%).

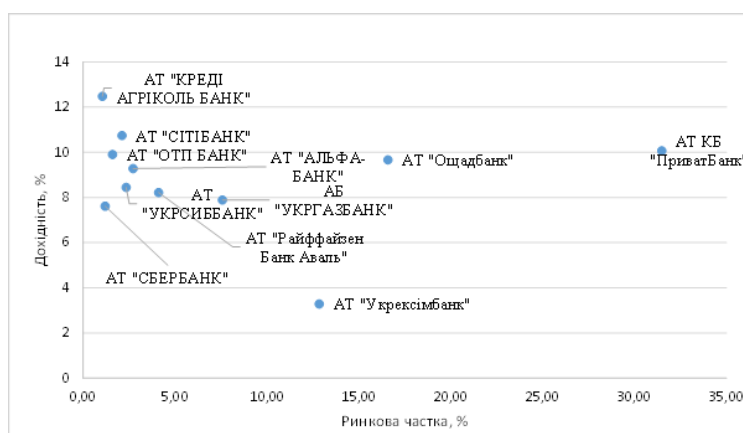


Рис. 1. Площина порівняння ринкової частки на інвестиційному ринку та дохідності банківських інвестицій станом на 01.01.2021 р. (складено для банків, ринкова частка яких перевищує 1%)

Джерело: власна розробка за даними [12]

Отже, основна частка банківських інвестицій в Україні припадає на державні банки; ці інвестиції, у свою чергу, передусім складаються із інвестицій у державні цінні папери.

Необхідно зазначити, що частка ОВДП в активах українських банків по-перше, створює додаткове джерело системного ризику як для банківського сектору, так і для економіки в цілому; по-друге, відволікає банківські ресурси від кредитування економічного розвитку.

Висновки. Грунтуючись на існуючих визначеннях поняття «ефективність» та наявній інформаційній базі, у статті здійснено оцінку ефективності інвестиційної діяльності банків України на фондовому ринку. Ефективність активних інвестиційних операцій банків оцінено з точки зору їхніх обсягів; дохідності і прибутковості та ризику.

Частка інвестицій у чистих активах банків свідчить про диверсифікацію ризиків та джерел отримання доходів. Водночас структура інвестицій (значна частка інвестицій здійснюється у державні цінні папери) – це свідчить про якісний склад інвестиційних портфелів банків, однак не є наслідком існування розвиненого фондового ринку. Значна частка ОВДП в активах українських банків створює додаткове джерело системного ризику та відволікає банківські ресурси від кредитування економічного розвитку. Водночас банківські інвестиції характеризуються позитивною дохідністю, високою ліквідністю та незначним ризиком.

В цілому, з авторської точки зору, основними напрямками подальших наукових розробок повинні стати: пошук інструментів і механізмів розвитку ефективно діючого фондового ринку в Україні, зокрема – формування ефективно інфраструктури його функціонування та забезпечення раціонального державного регулювання. Виршення цих питань дозволить підвищити дієздатність вітчизняного фондового ринку та створити передумови розширення джерел залучення фінансових ресурсів вітчизняними суб'єктами економічної діяльності та домогосподарствами.

Список літератури

- 1 Шудрук Т. М., Ілюшук Ю.С. Розвиток фондового ринку України. *Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет*. Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка". 2015. Том 20. С. 226- 231. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/782/595> (дата звертання 10.10.2021)
2. Колупаєв Ю. Б. Обґрунтування напрямку перспективного розвитку фондового ринку України. *Ефективна економіка*. 2018. №8. С. 45-51
3. Мельник О. І., Капітан І. М. Сучасні тенденції розвитку фондового ринку України. *Ефективна економіка*. 2019. №12. URL:http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_2019/60.pdf (дата звертання 10.10.2021)
4. Циганов С.А. Роль комерційних банків у формуванні інфраструктури фондового ринку. *Наукові праці МАУП*. 2006. Вип.8. С. 258 – 260.
5. Желіхівська А. М. Роль банків у розвитку інфраструктури фондового ринку України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 22. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2009/14.pdf (дата звертання 10.10.2021)
6. Онищенко Ю.І. Перспективи формування портфелю цінних паперів банку з використанням фундаментального аналізу. *Економіка та суспільство*. 2018. №16. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua> (дата звертання 10.10.2021)
7. Онищенко Ю.І. Управління інвестиційною діяльністю банку: теорія та практика. *Інфраструктура ринку*. 2018. Випуск 25. URL: <http://www.market-info.od.ua> (дата звертання 10.10.2021)
8. Аванесова Н. Е. Основні підходи до визначення категорії ефективність URL: http://www.confcontact.com/2008dec/6_avanesova.htm. (дата звертання 10.10.2021)
9. Berger A. and Humphrey D. Measurement and Efficiency Issues in Commercial Banking. Output Measurement in the Service Sectors.
10. Xavier F., J. Rochet. Microeconomics of banking / Xavier Freixas and Jean-Charles Rochet. Massachusetts institute of technology. 1999. 332 p.
11. Бізнес-словник: економіка, фінанси, банки, інвестиції, кредити : англо-укр.; понад 12 500 термінів / [уклад. С. Я. Єрмоленко, В. І.Єрмоленко]. К.: Школа, 2002. 720 с.
12. Наглядова статистика Національного банку України URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звертання 10.10.2021)

References

1. Shudruk, TM, Ilyushik, Yu.S. (2015). Development of the stock market of Ukraine. Economic analysis: Coll. Science. wash. Ternopil National Economic University. Publishing and Printing Center of Ternopil National Economic University "Economic Thought", 20, 226– 231. Retrieved from <https://www.econa.org.ua/>

- index.php/econa/article/view/782/595 [in Ukrainian].
2. Kolupaev, Yu. B. (2018) Substantiation of the direction of perspective development of the stock market of Ukraine. *Efektivna ekonomika*, 8, 45-51. [in Ukrainian].
 3. Melnyk, O.I., Kapitan, I.M. (2019) Modern tendencies of stock market development of Ukraine. *Efektivna ekonomika*, 12. . Retrieved from www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/60.pdf [in Ukrainian].
 4. Tsyganov, S.A. (2006). The role of commercial banks in shaping the infrastructure of the stock market. *Scientific works of IAPM*, 8, 258 - 260. [in Ukrainian].
 5. Zhelikhivska, A.M. (2009). The role of banks in the development of the stock market infrastructure of Ukraine. *Investments: practice and experience*, 22. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2009/14.pdf . [in Ukrainian].
 6. Onishchenko, Y.I. (2018). Prospects for the formation of the bank's securities portfolio using fundamental analysis. *Ekonomyka ta suspyl'stvo*, 16. Retrieved from <http://www.economyandsociety.in.ua> [in Ukrainian].
 7. Onishchenko, Y.I. (2018). Bank investment management: theory and practice. *Infrastruktura rynku*, 25. Retrieved from <http://www.market-info.od.ua>. [in Ukrainian].
 8. Avanesova, N.E. (2021). Basic approaches to determining the category of efficiency Retrieved from http://www.confcontact.com/2008dec/6_avanesova.htm. [in Ukrainian].
 9. Berger, A., Humphrey D. (1992) Measurement and Efficiency Issues in Commercial Banking. *Output Measurement in the Service Sectors*.
 10. Xavier, F., Rochet, J. (1999). *Microeconomics of banking*. Massachusetts institute of technology.
 11. *Business dictionary: economics, finance, banks, investments, loans: English-Ukrainian more than 12,500 terms* (2002). [ed. S. Ya. Yermolenko, V.I. Yermolenko]. K.: Shkola, [in Ukrainian].
 12. Supervisory statistics of the National Bank of Ukraine Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>. [in Ukrainian].